

Zprávy a oznámení

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 58 (2013), No. 2, 162–174

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/143382>

Terms of use:

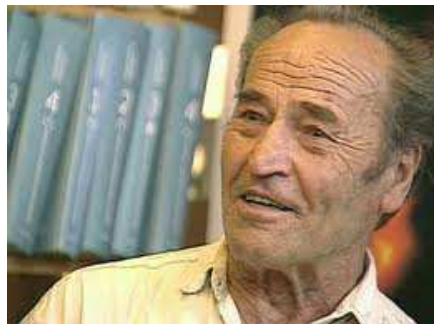
© Jednota českých matematiků a fyziků, 2013

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

Zprávy oznámení &

DEVADESÁTINY DOC. RNDr. JOSIPA
KLECZKA, DrSc.

Významný český vědec, astrofyzik a astronom doc. RNDr. Josip Kleczek, DrSc., se v obdivuhodné duševní svěžesti dožil dne 22. 2. 2013 svých krásných devadesátin. Narodil se v roce 1923 na chorvatském území nově vzniklého jihoslovanského Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, ale již v útlém mládí po úmrtí otce se přestěhovali se svojí maminkou do jejího rodiště, Štěpánova nad Svratkou na Vysočině, kde také absolvoval základní školu.

Po maturitě na reálce v Tišnově byl přijat na Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy, kde studoval matematiku, fyziku a především astronomii. Po promoci v roce 1949 nastoupil na observatoř Státní hvězdárny v Ondřejově, která se následně v roce 1953 transformovala na Astronomický ústav Československé akademie věd, a stal se na dlouhá léta jeho kmenovým pracovníkem. Od samého počátku byla jeho vědecká práce orientována na výzkum Slunce. Jeho první výzkumné práce se týkaly slunečních erupcí a jejich projevů ve sluneční atmosféře, ale již v tomto raném období šířkou svých vědeckých zájmů vytvářel základy ke své budoucí rozsáhlé publikační činnosti. Jeho prvotina *Nitro Slunce a život na Zemi* předznamenala jeho odborný zájem. V zářijovém čísle připravil naši první monografii o astrofyzice v nitrech hvězd. Počátkem šedesátých let se soustředil na výzkum slunečních protuberancí. Tehdy se

mu otevřely nové perspektivy výzkumu, a to především během dlouhodobého pobytu na nové sluneční observatoři Sacramento Peak v Novém Mexiku v USA. Toto období a léta následná z něj díky intenzivní publikační činnosti udělaly mezinárodně uznávaného odborníka na tuto problematiku.

Vedle vědecké práce zúročoval své výjimečné jazykové schopnosti a intenzivně pracoval na tvorbě slovníku *Astronomical dictionary in six languages*, který publikoval v roce 1961. O dva roky později vydal spolu se Z. Švestkou výkladový *Astronomický a astronautický slovník* a spolu se svojí ženou začali pracovat na monumentálním díle *Space science dictionary: English, French, German, Spanish, Portuguese, Russian* o celkovém rozsahu přes 3 tisíce stran ve čtyřech svazcích s rozsáhlou tematikou od termínů spojených s hmotou a zářením, přes vědy o Zemi a sluneční soustavě až po problematiku kosmických letů a kosmické techniky. Slovník vycházel postupně v letech 1990–94. Zatím posledním jeho významným dílem slovníkového typu se stala *Velká encyklopedie vesmíru* z roku 2002, která spolu s předchozími publikacemi slouží jako neoficiální kánon české astronomické a astrofyzikální terminologie.

Koncem šedesátých let byl Mezinárodní astronomickou unií v komisi pro výuku astronomie pověřen organizováním Mezinárodní letní školy pro mladé astronomy.

Ve funkci prezidenta komise a ředitele školy měl na starost během dvou desítek let vzdělávání mladých astronomů v Evropě, severní Africe, ale i v Číně, jihovýchodní Asii, Indii a v Jižní Americe. Školou prošlo více než šest stovek mladých lidí, z nichž mnozí se posléze stali vedoucími osobnostmi v oblasti astronomie jak v lokálním, tak i mezinárodním měřítku. V tomto období přednášel na domácích i na mnoha zahraničních univerzitách a stal se také školitelem řady domácích i zahraničních studentů při přípravě jejich disertačních prací. Úspěšně se habilitoval jako docent pro obor astrofyziky na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy. V této době se také novátorsky pokusil studenty a zájemce o astrofyziku seznámit se základními principy fyziky plazmatu v knize *Plazma ve vesmíru a laboratoři*.

V sedmdesátých letech se vedle studia protuberancí, přípravy slovníku a přednášek zaměřil především na publikační činnost v oborech popularizujících astronomii a astrofyziku v široké veřejnosti. Ve spolupráci s nizozemským nakladatelstvím Reidel Publishing Company vydal knihu *The Universe* a pro studenty astronomie upravil sborník praktických cvičení *Exercises in astronomy*. Pro stejného nakladatele editoval sborník ze Symposia IAU o základních mechanismech sluneční činnosti. Od založení mezinárodního vědeckého časopisu *Solar Physics* po mnoho let zasedal v jeho redakční radě. Soustředoval se ale i na naši veřejnost. Pro nevidomé vydal knihu *Vesmír* vytištěnou v Braillově písmu a milovníci noční oblohy si vzpomenou na užitečnou příručku *Naše souhvězdí*. Nadšen zkušeností z Řecka napsal pro naši širokou veřejnost publikaci o možnostech a perspektivách využití sluneční energie. V tom viděl i konkrétní využití smyslu studia Slunce a sluneční činnosti. Jeho knížka *Slunce a člověk* z počátku sedmdesátých let, kniha pro mlá-

dež *Vesmír kolem nás* z osmdesátých let a kniha zamyšlení *Život se Sluncem a ve vesmíru: nová věda – bioastronomie* z nedávné doby sledují jeho oblíbenou myšlenku o postavení člověka ve vesmíru. S oblibou přemítá nad podstatou života, nad vlivem Slunce na člověka a společnost, na kulturu i hospodářský rozvoj. V době zcela nedávné se ujal náročné editorské práce u rozsáhlého sborníku o vodě. Kniha, v níž desítky autorů z nejrůznějších hledisek vyjadřují svůj vztah k životodárné tekutině, se týká astronomie zdánlivě jen zcela okrajově, v jeho pojetí však představuje jeden z pilířů, kterým se Vesmír propojuje s existencí života na naší Zemi. Za mimořádnou publikační zásluhu mu byla dvakrát, v letech 2002 a 2011, udělena cena Littera astronomica za významný příspěvek při popularizaci astronomie.

Často, když se potkáme a ptám se, jak se mu vede, vždy mi s úsměvem odpovídá: „Pavle, po hvězdářsku.“ A já si to překládám – s nohama na zemi a s pohledem vzhůru. Přejeme dobré zdraví, neutu- chající elán a radost ze života.

Pavel Ambrož

DOCENT HOLEND A OSMDESÁTNIKEM

V červnu 2013 oslavil své osmdesáté narozeniny pan doc. RNDr. Jiří Holenda, CSc. Narodil se 7. 6. 1933 v Písku, kde také vystudoval Vyšší hospodářskou školu. V roce 1959 ukončil studium na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V letech 1959–1960 působil jako pedagog na Učňovské škole Kašperské Hory. Po absolvování vojenské služby nastoupil v roce 1960 jako učitel na Pedagogické škole v Sušici. V roce 1961 přešel na Vysokou školu strojní a elektrotechnickou v Plzni. Po listopadu 1989 se na návrh studentů stal jejím rektorem. Po založení

RNDr. JOSEF KUBÁT, PŘEDSEDA JČMF, SE DOŽIL VÝZNAMNÉHO ŽIVOTNÍHO JUBILEA

Západočeské univerzity v Plzni byl v roce 1992 zvolen jejím prvním rektorem a v této funkci setrval po dvě volební období do roku 1998. Poté byl po několika funkčních obdobích členem Zastupitelstva města Plzně.

Jméno kolegy Holendy je neodmyslitelně spjata s Jednotou československých (později českých) matematiků a fyziků. Jejím členem se stal v roce 1958, aktivně v ní působil v nejrůznějších funkcích na regionální úrovni (v plzeňské pobočce) a na celostátní úrovni (v ústředním výboru JČSMF a JČMF) až do svého odchodu do důchodu v roce 2010. Za jeho dlouholetou aktivní činnost mu bylo uděleno čestné členství v JČSMF. Proslul zejména jako organizátor matematických konferencí a seminářů. Často se zde setkávali vědci ze západního a východního bloku. Pro rozvoj matematiky v Československu i v samotné Plzni tak měly tyto akce mimořádný význam.

Jiří Holenda byl a je zastáncem otevřeného jednání a ve svých akademických i veřejných funkcích vždy sledoval zájmy svých podřízených a veřejnosti. Je tak dobrým vzorem pro všechny, kterým není lhostejné současné směřování společnosti, zejména její akademické a vědecké sféry.

Jménem plzeňských matematiků bych rád popřál Jiřímu Holendovi k jeho životnímu jubileu hodně štěstí a životního optimismu.

Pavel Drábek

Doktor Josef Kubát se v prosinci 2012 dožil 70 let, narodil se 29. 12. 1942 v Pardubicích. Vyrůstal na vesnici poblíž Chrudimi, kde v letech 1956–59 chodil na jedenačtiletou střední školu. V letech 1959–64 studoval na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy (MFF UK) v Praze. V období 1968–70 zde navštěvoval postgraduální studium a v roce 1974, na základě složené rigorózní zkoušky, získal titul RNDr. Po krátkém působení na střední všeobecně vzdělávací škole ve Vysokém Mýtě přešel v roce 1966 na pardubické gymnázium. Hned začal pracovat v krajském a krátce na to také v celostátním výboru matematické olympiády (předsedou krajského výboru byl celých 35 let). Zaměřil se na práci s talentovanými studenty, organizoval mnoho krajských i celostátních soustředění řešitelů matematické olympiády (MO) i fyzikální olympiády (FO), kde také přednášel a vedl korespondenční semináře. V roce 1968 založil na gymnáziu v Pardubicích speciální třídy se zaměřením na matematiku a fyziku. Žáci těchto tříd dosahovali trvale v celostátních soutěžích MO a FO výborných výsledků. Řada z nich reprezentovala republiku i na mezinárodních soutěžích. Jejich kompletní výčet zde není možné podat, nejúspěšnějším z nich je současný děkan MFF UK v Praze, profesor Jan Kratochvíl, který se jako čtyřnásobný vítěz celostátního kola MO zúčastnil čtyř mezinárodních olympiád.

J. Kubát byl několik let externím vedoucím kabinetu matematiky Krajského pedagogického ústavu v Hradci Králové (pro tehdejší Východočeský kraj). Působil též několik let na katedře matematiky bývalé VŠCHT v Pardubicích. Celých 21 let byl v řídicí funkci na pardubickém gymnáziu, 2 roky jako zástupce ředitele a 19 let

jako ředitel až do roku 2005, kdy odešel do důchodu. Od té doby působí jako externí učitel na gymnáziu a na Univerzitě Pardubice.

Od roku 1967 je členem Jednoty českých matematiků a fyziků (JČMF). Několik let pracoval ve výboru i v předsednictvu JČMF, v letech 1987–1990 jako místopředseda. Aktivně pracuje stále v pardubické pobočce, jejímž předsedou byl několik let. V roce 2010 byl na sjezdu v Lázních Bohdaneč zvolen na čtyřleté funkční období předsedou JČMF. Podstatnou měrou se podílel na přípravě oslav 150. výročí založení JČMF, které vyvrcholily 28. 3. 2012 slavnostním shromážděním v pražském Karolinu. Je také zakládajícím členem Matematické pedagogické sekce JČMF, nyní zvané Sdružení učitelů matematiky.

J. Kubát byl dlouhé roky předsedou komise pro výuku matematiky na gymnáziích. Zorganizoval mnoho konferencí s názvem „Celostátní setkání učitelů matematiky na gymnáziích“. Tato setkání se dodnes konají v Pardubicích vždy po dvou letech. Když Josef Kubát vzpomíná na své začátky vztahu k matematice, zdůrazňuje nezastupitelný význam učitele: „Na národní dvoutřídce v Trojovicích jsem byl dobrý počtář. Pro matematiku mě získali učitelé Kosař a Pochobradská na osmiletce v Hrochově Týnci.“

Dále vzpomíná i na své kantorské začátky: „Měl jsem to štěstí, že dva roky po absolvování MFF UK jsem nastoupil na pardubické gymnázium. Setkal jsem se s žáky, kteří měli k matematice vztah, doufám, že jsem je v tom podporoval a další žáky pozitivně ovlivňoval. Poznal jsem, že znalosti mnoha žáků v maturitním ročníku jsou na vyšší úrovni než byly moje v době, kdy jsem maturoval. To mě vedlo k tomu, že jsem v roce 1968 založil třídy se zaměřením na matematiku a fyziku. Většina tříd, a hlavně hned ta první, která maturovala v roce 1972, byla vynikající. Žáci těchto tříd mě hnali dopředu, v prvních letech jsem na sobě tvrdě pracoval a vyplatilo se to. Takže já děkuji svým žákům, že tak pozitivně utvrzovali můj vztah k matematice a ke kantořině. Za ty desítky a desítky žáků budu jmenovat aspoň tři, kteří patří dnes ve svých oborech ke špičkám v matematice a fyzice: Pavel Drábek, Jan Kratochvíl, Libor Slezák.“

Josef Kubát zastupoval středoškolské učitele matematiky od roku 1985 v České terminologické komisi pro matematiku. K tomu nám řekl: „Práce v této komisi byla pro mě velkou školou, neboť jsem měl možnost nejen se setkat, ale též spolupracovat s významnými matematiky z oblasti vědy i didaktiky. Vysokoškolské učitelé Miroslav Fiedler, Jaroslav Kurzweil, Miloš Jelínek, Josef Novák, Štefan Schwabik a další velmi ovlivnili moji kantorskou i publikační činnost. V oblasti didaktiky velmi rád vzpomínám na dlouholetou spolupráci hlavně s Jaroslavem Šedivým a Oldřichem Odvárkem. Mezi mé dlouholeté a současné spolupracovníky patří významný představitel JČMF a didaktiky matematiky Dag Hrubý. Co mě v kantořině drželo? Matematika jako celoživotní milénka, která umí potrápiti, je však spravedlivá a umí potěšit. Jsem rád, že jsme se tak spřátelili. A stejně tak práce s mladými lidmi, to si člověk ani neuvědomuje,

že stárne. Shrnu to asi takto: mám rád žáky, mám rád matematiku a rád ji také učím.“

Josef Kubát sepsal a vydal sbírky úloh z matematiky, mnoho metodických textů pro učitele a učebnici pro učitele, které vyšly většinou v nakladatelství Prometheus. Dodnes pravidelně přednáší v jednotlivých krajích zejména pro učitele matematiky středních škol (SŠ), ale i základních škol (ZŠ). V Pardubicích více než 40 let pořádá přípravné kurzy pro žáky ZŠ ke vstupu na SŠ. Těmito kurzy prošlo několik tisíc žáků. V posledních letech jako přípravu pro vysokoškolské studium pořádá kurzy i pro maturanty.

Práce Josefa Kubáta byla oceněna MŠMT: získal titul *vzorný učitel* a od JČMF *Pedagogické uznání a čestné členství*. U příležitosti životního jubilea 70 let získal i *medaili MFF UK*. K tomu J. Kubát dodává: „*Velice si cením, že mi Matematicko-fyzikální fakulta UK udělila tuto medaili za dlouholetou a systematickou činnost s matematickými středoškolskými talenty a za obětavou činnost při propagaci matematiky a fyziky před veřejností ČR.*“

Josef Kubát působí skoro dvacet let v pardubickém zastupitelstvu. Rada města Pardubic mu za jeho dlouholeté vedení školské komise udělila *medaili města Pardubic*. Univerzita Pardubice mu u příležitosti 20. výročí listopadových událostí udělila v roce 2009 *medaili Univerzity Pardubice*. Dr. Kubát je v Pardubicích velice známou osobností. V posledních volbách do zastupitelstva získal největší počet hlasů. V současném volebním období je členem Rady města Pardubic.

Během svého působení na pardubickém gymnáziu ovlivnil J. Kubát velké množství mladých lidí ve výběru budoucího povolání a získal tak bezpočet studentů nejen pro studium matematiky, ale i přírodovědných a technických oborů. Jsem velmi rád, že patřím mezi ně. Řada

z nich dosáhla ve svých oblastech významných profesních úspěchů, jejichž počátky je možné klást do doby, kdy studovali na pardubickém gymnáziu pod jeho vedením. Dr. Kubát považuje za svůj největší úspěch a zároveň ocenění vlastní práce právě úspěchy svých žáků. Vedle matematiky patří mezi koníčky Josefa Kubáta hudba a malířství. Mnoho let je předsedou správní rady Komorní filharmonie Pardubice a mnoha malířům zahajoval jejich výstavy. Dalším z jeho koníčků je chalupaření na vesnici, kde vyrůstal.

Josef Kubát vždy byl vyznavačem přímého jednání, o čemž se jeho kolegové i žáci mohli nesčetněkrát přesvědčit. Je tak dobrým vzorem pro všechny, kterým není lhostejné současné směřování společnosti, zejména v oblasti školské politiky.

Pavel Drábek

DOC. RNDr. MILOŠ ROTTER, CSc.,
SEDMDESÁTILETÝ

Miloš Rotter se narodil 23. května 1943 v Opočně. V roce 1960 maturoval na Jedenáctileté střední škole ve Vrchlabí, v letech 1960–65 studoval na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy v Praze obor fyzika pevných látek a od roku 1965 je na MFF UK zaměstnán. V roce 1971 získal titul CSc. a v roce 1990 se habilitoval v oboru fyzika pevných látek.

Ve své vědecké činnosti se doc. Rotter zaměřil na studium jaderného magnetizmu a na fyziku a techniku nízkých a velmi nízkých teplot. V obou těchto oblastech dosáhl významných výsledků. Absolvoval řadu zahraničních pobytů: 1970–71 Université de Paris XI, Faculté des Sciences v Orsay, Francie (NMR v magnetických oxidech); 1977–78 Faculté des Sciences v Orsay a Laboratoři jaderné rezonance a fyziky pevných látek

(SPSRM) Centra jaderného výzkumu (CEN) v Saclay, Francie (NMR v magnetických oxidech, Kapicův odpor při velmi nízkých teplotách); 1978–1988 několikátýdenní pobyty ve Spojeném ústavu jaderných výzkumů v Dubně, SSSR (jaderná orientace a NMR/ON v kovech); 1989–dosud: měsíční pobyty v Ústavu fyziky kondenzovaného stavu (SPEC) Výzkumného centra v Saclay (CES) (Kapicův odpor, adiabatická demagnetizace, magnetismus ^3He , nízkoteplotní termometrie); 1999 přednášky na kurzu fyziky nízkých teplot na Univerzitním technologickém ústavu (IUT) v Orsay; 2004–2005 týdenní kurz fyziky a techniky nízkých teplot v rámci programu ERASMUS na Vysoké škole aplikovaných věd (INSA) v Toulouse; 2002–2005 týdenní pobyty na Fachbereich Physik Freie Universität v Berlíně, SRN (NMR/ON). Zkušeností ze zahraničních pobytů v plné míře využil při budování nízkoteplotních zařízení na katedře fyziky nízkých teplot MFF UK.

Doc. Rotter má za sebou rozsáhlou pedagogickou činnost, a to jak v základní výuce odborného studia fyziky, tak v učitelském studiu. Po řadu let vede základní přednášku z elektřiny a magnetismu v učitelském studiu, v odborném studiu pak přednášky Fyzika a technika nízkých teplot a Základy kryotechniky. Součástí jeho pedagogické činnosti je autorství učebnic a učebních textů: *Příklady z molekulové fyziky* (J. Brož, L. Kopecký, M. Rotter, SPN, Praha, 1971); *Příklady z molekulové fyziky a termiky* (J. Brož, M. Rotter, SPN, Praha, 1980); *Příklady z elektřiny a magnetismu* (kolektiv katedry fyziky polovodičů, SPN, Praha, 1982); *Fyzikální základy a technika nízkoteplotního experimentu* (SPN, Praha, 1982); *Fyzika nízkých teplot* (R. S. Šafrata a kol., Matfyzpress, Praha, 1998); *Fyzika nízkých teplot* (L. Skrbek a kol., Matfyzpress, Praha, 2011).

Velmi rozsáhlé jsou jeho veřejné aktivity. Mezi nejvýznamnější z nich patří funkce redaktora fyzikální části časopisu *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie*; členství v Akademickém senátu Univerzity Karlovy; pravidelná účast na veřejných propagačních akcích (Dny otevřených dveří, Jeden den s fyzikou, Beanie, Fyzikální korespondenční seminář, Vědohraní, Nebojte se vědy, Vědecká kavárna, ...; řada z těchto akcí byla doprovázena demonstrací nízkoteplotních vlastností různých materiálů, především vysokoteplotních supravodičů).

Srdečně blahopřejeme našemu kolegovi k významnému životnímu jubileu a přeje mu pevné zdraví a mnoho dalších úspěchů do dalších let.

Bedřich Sedlák, Ladislav Skrbek

„PÁBITEL ZE ŽIŽKOVA“ OSLAVUJE SEDEMDESIATKU

Keď Bohumil Hrabal napísal v roku 1964 zbierku poviedok Pábitelé, obohatil češtinu o nový pojem. „Pábitelom se nazývá člověk, který je rovněž navštíven

inspirací a říká věty, o kterých rozumní lidé říkají, že jsou nerozumné, a dělá věci, které slušní lidé nedělají, a tím ztrácí hranice mezi realitou a fantazií. Je to člověk svérázný, originální, věci dělá jinak, s přesvědčením, rád si domýšlí realitu, zkresluje ji, pro něho to pravda ale je a dělá mu to radost. Vypravěč, který svým osobitým způsobem miluje život a hledá tak krásu ve všednostech a nejzákladnějších projevech a věcech lidského života.“

S touto svojráznou definíciou a tvorbou B. Hrabala som sa zoznámil ako vysokoškolský študent koncom osemdesiatych rokov (ako sa dnes populárne hovorí, minulého storočia), kedy som sa prvýkrát stretol aj s L. Lukšanom, vtedy kolegom vedúceho mojej diplomovej práce z Ústavu informatiky a výpočetní techniky Československé akademie věd. Nikdy by ma napadlo, že by tieto dve udalosti mohli súvisieť. A paradoxne až dnes po 25 rokoch, keď píšem tieto riadky, som si uvedomil koľko majú Pábitelé a Ladislav Lukšan spoločného.

L. Lukšan sa narodil v Prahe a v období vzniku Pábitelov študoval na Fakultě

elektrotechnické Českého vysokého učení technického v Prahe. Po štúdiách bol prijatý ako aspirant na Ústav radiotechniky a elektroniky ČSAV, kde pracoval až do roku 1976, kedy sa ako čerstvý majiteľ titulu kandidát vied stáva jedným zo zakladajúcich členov Centrálního výpočetního střediska (CVS) Československé akademie věd. Od tej doby pôsobil na rovnakom pracovisku, ktoré postupne menilo svoje meno cez Středisko výpočetní techniky (SVT 1980), Ústav informatiky a výpočetní techniky (ÚIVT) (v roku 1991, kedy L. Lukšan obhájil i doktorskú prácu a získal titul DrSc.) Československé akademie věd (ČSAV) či Akademie věd České republiky (AV ČR) od roku 1993. V roku 1998 bol ústav premenovaný na Ústav informatiky AV ČR a v roku 2007 sa stal verejnou výskumnou inštitúciou (v. v. i.). Menili sa mená, menili sa štáty i právne formy, len Láďa vždy zostával stálicou a je ňou dodnes tak ako strýček Pepin, ktorý „přijel původně na čtrnáctidenní návštěvu a už zůstal zbytek života!“

Odborný záujem L. Lukšana bol od počiatku orientovaný jednoznačným smerom na numerickú matematiku, riešenie sústav nelineárnych rovníc, numerickú optimalizáciu, numerickú aproximáciu, matematické programovanie, optimálne riadenie, riešenie obyčajných diferenciálnych rovníc, lineárnu algebru a výpočtový software, a neskôr i nehladkú analýzu, úlohy s podmienkami komplementarity či semiinfinítne programovanie. Poviete si, a môže sa tak aj i zdať, stále to samé. Ale nie je to to samé. Ej veru, v hrabalovskom duchu L. Lukšan „*znal tak dobře ty svoje hospůdky, že věděl, ve které hospodě svítí okny dopolední slunce, a věděl, kde svítí slunce odpoledne, a míval hospůdky, ve kterých to odpolední slunce bylo to samé jako dopolední, protože třeba taková hospůdka ÚI AV ČR, tam už od osmi hodin svítilo ranní sluníčko . . .*“

Pre záujemcov bude k dispozícii až do súčasnosti úplná bibliografia „Soupis publikovaných prací prof. Ing. Ladislava Lukšana, DrSc. zpracovaný ke dni 14. 9. 2013 knihovnou Ústavu informatiky AV ČR, v. v. i., u příležitosti 70. narozenin autora“ nielen vo forme výskumnej správy V-1181 s odkazmi na plné verzie článkov, ale i ako reprezentatívna on-line bibliografia na stránkach knižnice a navyiac ako CD ROM „*protože tady mají dobré nejen pivo, ale i ranní polévky a guláše a vůbec jídla, která jsou vedena jako přesnídávky . . .*“

Jednou súčasťou bibliografie, ktorá obsahuje viac než 300 položiek, je i monografia – Ladislav Lukšan: *Metody s proměnnou metrikou: Nepodmíněná minimalizace*, Academia, 1990. Je venovaná gradientným metódam pre nepodmienenu optimalizáciu, najmä však metódam s premenlivou metrikou, ktoré sa v danej dobe ukázali ako najefektívnejšie. Táto ojedinelá práca je v našich zemepisných šírkach dodnes neprekonanou, pravda až na autora samého, ktorý v rámci svojho pôsobenia na Technické univerzite v Liberci, kde získal vedecko-pedagogické tituly docent (2001) a profesor (2006), pripravil niekoľko skrípt a učebných textov. Tieto materiály a samotný vývoj v danej problematike za posledných 20 rokov sa priamo ponúka k tomu, aby sa objavila v monografii. Nuž, ktože iný by mal byť jej autorom?

„*Rád chodil dopoledne i na Technickou univerzitu v Liberci, kam od rána svítilo slunce a pan děkan v bílém rouchu točil ty svoje nebeské smíchovské desítky a jeho paní přes chodbu z kuchyně také zalité dopoledním sluncem přinášela nebeské talíře s kouřícími guláši a dršťkami na paprice a talíře s kyselými rybičkami . . .*“

Ladislav Lukšan je nepochybne vedec-kou osobnosťou medzinárodného formátu. Niektoré jeho myšlienky ovplyvnili oblasti za hranicami jeho vlastnej odbornej čin-

nosti. Ako jasný príklad možno uviesť veľmi zdarilý a môjmu srdcu blízky článok o riešení sedlobodových úloh autorov L. Lukšana, J. Vlček: *Indefinitely preconditioned inexact Newton method for large sparse equality constrained non-linear programming problems*, Numerical Linear Algebra with Applications 5 (3) (1998), 219–247, ktorý podniel celú plejádu autorov v hľadaní efektívnych predpodmieňovacích techník pre iteračné riešenie indefinitných sústav lineárnych algebraických rovníc a ďalších súvisiacich problémov.

„*A tak vydal se ještě na chvíli na jedno maličké pivo na hospodu, která byla mezi vysokými činžáky a kam slunce se dostalo okny jen na dvě hodinky, aby pak přes střechy svítlo jinam, zrovna tak jako v hostinci* Numerická lineární algebra . . .“

Celoživotnou aktivitou L. Lukšana je vývoj interaktívneho optimalizačného systému UFO (system for universal functional optimization). O tomto systéme obsahujúcom niekoľko tisíc modulov, ktorý sa priebežne vyvíja, môžeme pokojne prehlásiť, že sa za ním skrývajú desiatky človekorokov a úsilia celej jeho skupiny vrátane J. Vlčka, C. Matonohy, taktiež N. Ramešovej, M. Tůmy, M. Šišky, ale predovšetkým najmä L. Lukšana, hlavného architekta celého systému s veľkým aplikačným potenciálom. Podpora užívateľsky príjemného softwarového rozhrania a snaha o využitie rozsiahlych kódov v praktických situáciách je ďalší z charakteristických činností L. Lukšana a jeho kolegov. Zo súčasných aplikácií možno spomenúť napríklad optimalizáciu osvetlenia pre rovnomerný ohrev foriem v automobilovom priemysle či efektívne riešenie rovníc popisujúcich chemickú rovnováhu látok v podzemných vodách znečistených chemickou ťažbou uránovej rudy v severných Čechách.

„*A tady ještě byla zahrada, a když bylo pěkné počasí, tak tady se nosilo pivo na zahradní stoly s pruhatými ubrusy, a tady*

taky byl biograf, kam se chodilo ze zahrady, a ten biograf byl tak maličký jako jídelní vůz mezinárodního rychlíku, a tady jste se mohli dívat na filmy na další aplikace a šlágry toho roku a při tom si odskočit zadními dveřmi do výčepu a napít se piva nejen o přestávce, ale i během filmu . . .“

V súkromnom živote je L. Lukšan zodpovednou hlavou svojej rodiny so zázemím pani Vlasty, je vzorným otcom ich troch detí Evy, Petra a Ondřeje a dnes už aj sedemnásobným starým otcom – dědečkou vnukov a vnučiek od všetkých svojich detí. Rodina vždy bola a je tým Kerskom, kde sa L. Lukšan rád zdržuje a aktívne odpočíva po práci (keď sa to dá vôbec nazvať odpočinkom). „Proto si L. Lukšan brával jen jeden den dovolené, protože jeden den býval v nebi . . . A tak ten jeden všední den si udělal svátečním, uměl si vybrat ten svůj sluneční den a seděl v šenku a nemohl se vynadávat na to, o čem nikdo nevěděl, o čem věděl jen on, že sluncem zalitý výčep jsou nebesa na Žižkově. A seděl a upíjel něžně pivo, musel usrkávat to pivečko, aby mu to pítí vydrželo až do odpoledne, kdy slunce z výčepu v Loutí na Slapech se přesmyklo kamsi za Třebívlice, aby se objevilo v hlavním lokále až pozdě odpoledne, a tady bývala a ještě je od rána plná hospoda . . .“

„Nikam nespíchal, věděl a těšil se, až zase přijde ohlášený krásný a sluneční den, že může pokračovat tam, kde naposledy přestal . . .“

Majstrovi Hrabalovi sa týmto ospravedlňujem za nevhodné zásahy do jeho textov. V jednej veci by som ich rád ale rozhodne poopravil. Minulý čas nie je na mieste, tým pábitelom Láďa Lukšan, snáď mi láskavo i on odpustí, nepochybne je a bude i naďalej. Srdečne blahoželáme!

Miroslav Rozložník

V NEUVĚŘITELNÝCH 107 LETECH ZEMŘEL S. M. NIKOLSKIJ

V pátek 9. listopadu 2012 zemřel ve věku nedožitých 108 let ruský matematik Sergej Michajlovič Nikolskij. Chtěli bychom mu věnovat tuto krátkou vzpomínku nejen proto, že to byl matematik světového významu, ale i proto, že měl k českým matematikům a k Česku vůbec hezký a přátelský vztah.

Sergej M. Nikolskij se narodil 30. dubna 1905 v Talici (Permská gubernie) v rodině lesníka. Les ho obklopoval po celé dětství a láska k přírodě poznamenala celý jeho bohatý a rušný život. V okruhu jeho žáků a spolupracovníků se vžila tradice pravidelných sobotních či nedělních pěších výletů do moskevského okolí, kterých se účastnili i zahraniční hosté.

K profesionální práci v matematice ho svými přednáškami na univerzitě v Jekatěrinoslavi (dnešní Dněpropetrovsk) nasměroval G. A. Gruzincev, který získal zkušenosti v Göttingenu. Skutečným učitelem se mu později stal jen o dva roky starší A. N. Kolmogorov. Na začátku války byl zapojen do obranných prací v Moskvě, pak však byl spolu s dalšími nadějnými vědci evakuován do Kazaně, kde v roce 1942 obhájil doktorskou disertaci.

Nikolského celoživotní práce v matematice byla spojena především se dvěma institucemi: s Matematickým ústavem Ruské akademie věd (MIAN) nesoucím jméno V. A. Stěklova a důvěrně nazývaným „Stěklovka“, kde S. M. Nikolskij v nejrůznějších funkcích působil od počátku čtyřicátých let, a Moskevským fyzikálně-technickým institutem (tzv. „Fiztěch“), který byl založen v roce 1947 jako moderní vysoká škola technická s výrazným a metodicky zcela novým matematickým zaměřením. Zde pracoval S. M. Nikolskij od počátku jako učitel a odtud také získával žáky, z nichž mnozí pak pracovali v jeho oddělení teorie funkcí (reálné proměnné)

v MIAN. Seminář tohoto oddělení se konal a dosud koná každý pátek odpoledne a vystoupení na něm patří k dobrému tónu každého ruského matematika i zahraničního návštěvníka působícího v oboru.

Těžištěm působení Nikolského byla samozřejmě odborná vědecká činnost, intenzivně se však věnoval i problematice výuky matematiky (podílel se např. na přípravě učebnic matematiky pro střední školy). Vědeckou práci Nikolského lze rozdělit zhruba do tří skupin, jež jsou současně obsahem jeho třídílných sebraných spisů, vydaných po roce 2005: *Teorie aproximace*, *Prostory funkcí* a *Rovnice v prostorech funkcí*. Nemůžeme a nechceme zde podávat rozbor jeho bohatých a rozmanitých výsledků, a tak jen poznamenejme, že byl mj. autorem významné monografie *Aproximace funkcí více proměnných a věty o vnoření*, která vyšla v roce 1969 a ve značně doplněném vydání v roce 1977 a v roce 1975 byla vydána v nakladatelství Springer v anglickém překladu.¹ S. M. Ni-

¹Poznámka A. Kufnera: V anglickém vydání si autor a překladatel vzájemně skládají poklony, pokud jde o jazykové znalosti protějšku. Protože jsem v anglickém vydání objevil řadu chyb, svědčících o jisté neznalosti překladatele jak v ruštině, tak v pojednávání tematické, a protože jsem věděl, jak je na tom S. M. Nikolskij s angličtinou, přišlo mi to úsměvné.

kolskij se zpočátku zabýval teorií aproximace, ale pod vlivem výsledků S. L. Soboleva se začal v padesátých letech zabývat i prostory funkcí. Vyšel však ze „své“ problematiky a vytvořil teorii prostorů, založenou na aparátu teorie aproximace. „Jeho“ prostory, jimž se v okruhu specialistů říká „prostory Nikolského“², jsou velice podobné Sobolevovým prostorům, v některých případech mezních parametrů se však liší a poskytují jiné pohledy na vlastnosti funkcí. Nikolského přístup dále rozvíjeli jeho spolupracovníci a žáci a O. V. Běsov, snad nejnadanější žák Nikolského a jeho nástupce ve funkci vedoucího příslušného oddělení MIAN, na tomto základě zavedl dnes již na celém světě známé a široce používané Běsovy prostory.

Nezúčastněnému pozorovateli se Nikolskij jevil jako dobrotivý starší (jinak jsme ho nezažili) pán, tak trochu selský typ, který se zajímal o vše kolem sebe, s chutí se pouštěl s každým do hovoru, připraven vše kolem také komentovat. Dovedl však být i rázný a náročný, a tak se projevoval jako vedoucí oddělení i jako vedoucí semináře. Rysy jeho přívětivé povahy však vždy převládaly.

Aktivita v diskusích (vlastně o čemkoli, zdaleka ne jen o matematice) byla výraznou složkou jeho charakteru. Vzpomínáme si, jak na velkých mezinárodních konferencích konaných u příležitosti jeho devadesátých a stých narozenin v letech 1995 a 2005, dokázal být po celou dobu přítomen v první řadě na všech plenárních přednáškách a k přednášené problematice vždy zaníceně diskutovat nebo ji doplňovat svými poznámkami. V posledních letech žil na své „dače“ za Moskvou, ale vždy v pátek ho kolegové přivezli do Stěklovky na seminář a on tam jako vždy se zápallem diskutoval.

²Zlí jazykové tvrdí, že původ označení těchto prostorů písmenem „H“, jež má pocházet od „Höldera“, je ve skutečnosti v tom, že „H“ je v cyrilici „N“ jako Nikolskij.

Neobyčejná vitalita Nikolského působila, že vypadal spíše jako vrstevník svých žáků než jako jejich vážený učitel. J. Rákosník má v živé paměti své první setkání s Nikolským na konferenci o konstruktivní teorii funkcí ve Varně v roce 1981. S. M. Nikolskij dorazil pozdě večer a okamžitě ho obklopila početná svita vesměs mladších sovětských matematiků, kteří mu projevovali z našeho pohledu až servilní úctu. S. M. Nikolskij to jakoby nevnímal a pobaveně je vylekal výzvou, aby se šli ještě týž večer společně vykoupat do Černého moře. O jeho vitalitě svědčí i to, že se ještě v roce 2000 vydal do Spojených států na pozvání svých žáků, kteří tam působili.

Trochu smutnější bylo setkání v roce 1991 na konferenci pořádané v Teistungenu německými kolegy z Jeny. S. M. Nikolskij byl zjevně zaskočen rozdíly mezi tím, kam dospělo bývalé východní Německo a jeho rodné Rusko. Neskrýval zklamání nad dramatickým poklesem státní podpory vědy v Rusku i nad omezením určitých privilegií, kterých jako významný akademik požíval.

S. M. Nikolskij byl matematikem světového významu, a tomu odpovídaly i počty, jichž se mu dostalo. Je mj. trojnásobným nositelem Státní ceny SSSR (1952, 1977, 1987) a dvojnásobným nositelem Státní ceny Ruské federace (2002, 2004). V roce 1954 byl plenárním řečníkem na Světovém kongresu matematiků v Amsterdamu. Akademikem byl zvolen (až) v roce 1972.

Za zvláštní zmínku stojí vztah Nikolského k české (československé) matematice a českým matematikům: poprvé k nám přijel na přelomu padesátých a šedesátých let spolu s V. N. Maslennikovou a S. V. Uspenským. Díky své přátelské povaze ihned navázal styky se zdejšími matematiky. Již tehdy nás překvapil svou vitalitou – podnikl výlet na Slapy, spojený s velkým pěším pochodem a koupáním

ve studené jarní vodě. Kontakty se rozvíjely díky delším pobytům našich pracovníků v MIAN (těsnější přátelství navázal např. s Jaroslavem Fukou) i díky pravidelným čs.-sovětským symposiím, jež se konala od roku 1965 do roku 1988 střídavě u nás a v SSSR a jejichž součástí byla v rámci spolupráce obou akademií i tematika prostorů funkcí reálných proměnných a numerických metod. S. M. Nikolskij si svými lidskými vlastnostmi i matematickými výsledky získal naší úctu. V roce 1978 mu Československá akademie věd udělila zlatou medaili Bernarda Bolzana za zásluhy v matematických vědách a v roce 1995 mu byla u příležitosti konference k jeho devadesátinám v Moskvě předána pamětní medaile Matematické vědecké sekce JČMF.

S. M. Nikolskij vedl aktivní život až do posledních dnů. Stále se zajímal o dění ve světě, jeho poslední dvě práce [1], [2] vyšly v letech 2008 a 2012. Na otázku, čemu vděčí za svůj dlouhý věk, upřímně přiznal, že neví. Měl za to, že je to z boží vůle, a v žertu prohlásil, že nejtěžší je překonat prvních 80 let.

L i t e r a t u r a

- [1] NIKOLSKIJ, S. M.: *A generalization of the fundamental theorem of spherical harmonic theory*. J. Math. Sci. 155 (1) (2008), 105–108.
- [2] ARCHIPOV, G. I., GAŠKOV, C. B., MI-NEJEV, M. P., NIKOLSKIJ, S. M., SADOVNIČIJ, V. A.: *O matematických pracích Vladimira Nikolajeviča Čubarikova*. Discrete Math. 24 (2) (2012), 4–20 (v ruštině).
- [3] NIKOLSKIJ, S. M.: *Moj vek*. Moskva, 2005 (v ruštině).
- [4] Úplný seznam prací S. M. Nikolského: http://www.mathnet.ru/php/person.phtml?option_lang=rus&personid=9182

- [5] Seznam prací S. M. Nikolského v časopise Zentralblatt:
<http://www.zentralblatt-math.org/zmath/en/advanced/?q=ai:nikolskii.sergei-michajlowicz>
- [6] Osobní stránka S. M. Nikolského v MathSciNetu:
<http://www.ams.org/mathscinet/search/author.html?return=viewitems&mrauthid=189361>
- [7] Stránka konference ke 100. narozeninám S. M. Nikolského: http://nik-100.mi.ras.ru/video_e.html
- [8] Videozáznam z návštěvy kolegů u S. M. Nikolského na jeho dače v Novodarinu 2. 10. 2011 (autor Gennadij Kaljabin):
<http://www.youtube.com/watch?v=MM7U8jzCyIw>

Alois Kufner, Jiří Rákosník

UDĚLENÍ CENY PROFESORA IVA BABUŠKY ZA ROK 2012

V úterý 18. prosince 2012 udělily Česká společnost pro mechaniku a Jednota českých matematiků a fyziků již podevatenácté Cenu profesora I. Babušky za nejlepší práci v oboru počítačových věd pro studenty a mladé vědecké pracovníky. Cenu založil v roce 1994 významný český matematik Ivo Babuška. Od podzimu 1968 působí profesor Babuška ve Spojených státech amerických, nyní v Institute for Computational Engineering and Sciences, University of Texas, Austin, TX.

Cenu profesora I. Babušky za rok 2012 získal RNDr. Josef Rak, Ph.D., z Matematicko-fyzikální fakulty UK v Praze za doktorskou disertační práci *Numerical solution of a Fredholm integral equation of the second kind related to induction heating*. Práce obsahuje významné teoretické

i algoritmické výsledky z oblasti numerického řešení integrálních rovnic, jejichž jádro má diagonální singularitu.

Současně byla udělena další čestná uznání. Druhé místo přisoudila komise Ing. Radku Fučíkovi, Ph.D., z Fakulty jaderné a fyzikálně inženýrské ČVUT v Praze za disertaci *Advanced numerical methods for modelling two-phase flow in heterogeneous porous media*. Třetí místo obsadil Ing. Martin Čermák, Ph.D., z Fakulty elektrotechniky a informatiky VŠB-TU v Ostravě se svou doktorskou disertací *Škálovatelné algoritmy pro řešení úloh elasto-plasticity*.

Čestná uznání byla udělena též za diplomové práce. Rozhodnutím hodnotitelské komise získal první místo Mgr. Matyáš Novák z Matematicko-fyzikální fakulty UK v Praze. Druhý byl Mgr. Jan Papež, také z Matematicko-fyzikální fakulty UK, a o třetí místo se rozdělili Ing. Jiří Blažek z Fakulty strojní ČVUT v Praze s diplomovou prací a Bc. Eliška Janouchová z Fakulty stavební ČVUT se svou bakalářskou prací.

Cena i uznání jsou udíleny každoročně a jsou spojeny s finanční odměnou.

Karel Segeth

TEMNÁ HMOTA A TEMNÁ ENERGIE

Kosmologická sekce České astronomické společnosti a Jednota českých matematiků a fyziků si vás dovoluují pozvat na veřejný seminář *Temná hmota a temná energie* věnovaný 25. výročí založení Kosmologické sekce ČAS, 80. výročí objevu temné hmoty a 15. výročí objevu temné energie. Seminář se bude konat v pátek dne 4. října 2013 od 15 hodin v Modré posluchárně Matematického ústavu AV ČR

v Žitné 25 (přízemí zadní budovy), Praha 1. Na program budou následující přednášky:

M. Krížek (Matematický ústav AV ČR): *Před 80 lety Fritz Zwicky objevil temnou hmotu,*

J. Palouš (Astronomický ústav AV ČR): *Rotační křivky a kupy galaxií,*

A. Mészáros (Astronomický ústav UK a Matematicko-fyzikální fakulta UK): *Standardní kosmologický model,*

M. Prouza (Fyzikální ústav AV ČR): *Temná energie a její alternativy v současné kosmologii.*

Připomeneme si také, že před 60 lety zemřel Edwin Powell Hubble – jeden z objevitelů rozpínajícího se vesmíru.

E. P. HUBBLE (1889–1953)

Bližší informace lze získat na tel. číslech 241 492 651, 222 090 712 nebo na adresách nasa@seznam.cz, krizek@cesnet.cz.

Vladimír Novotný

JUBILEA

60 let

Doc. RNDr. JIŘÍ IVÁNEK, CSc.
(Praha)

1. 7. 2013

Prof. RNDr. PAVEL DRÁBEK, DrSc.
(Plzeň)

29. 7. 2013

PaedDr. ANTONÍN LORENC, CSc.
(Ústí nad Labem)

3. 8. 2013

JAROSLAV KOTLÁŘ
(Hradec Králové)

26. 8. 2013

Mgr. EVA ŠIMEČKOVÁ, CSc.
(Praha)

26. 8. 2013

Doc. Ing. GOCE CHADZITASKOS, CSc.
(Praha)

8. 9. 2013

RNDr. ANTONÍN ČEJCHAN
(Praha)

14. 9. 2013